

HÁVAMÁL

Inleiding

Vanaf het einde van de negende eeuw werd IJsland gekoloniseerd. Veel van de eerste kolonisten daar waren Vikingen uit het westen van Noorwegen. Ze namen hun taal en (mondelijke) literatuur mee naar IJsland. Voor de letterkunde van de daaropvolgende eeuwen, waarvan het vaak moeilijk te zeggen is waar die geconcipieerd en geredigeerd is, heeft het Noors een specifieke term: "norrøn litteratur".

Tot de belangrijkste literatuur uit deze periode behoren de skaldenpoëzie, de saga's en de helden- en godenliederen. De meeste helden- en godenliederen die bewaard gebleven zijn bevinden zich in de zgn. "poëtische Edda", in een handschrift dat de Codex Regius genoemd wordt. Die poëtische Edda mag niet verward worden met Snorri Sturlesons "proza Edda", een handboek voor dichters.

Een van de merkwaardigste teksten uit de poëtische Edda is het Hávamál, een in wezen didactisch gedicht met adviezen en leefregels, die echter op een sterke poëtische wijze pregnant verwoord worden.

HÁVAMÁL (Magne Vestøl)

Hávamál er det lengste av alle eddadiktene med sine 164 strofer. Navnet betyr "den høyes tale", det vil si Odins tale. **Verse målet**¹ er **ljodahått**.

¹ strofeform; ² zie onderaan

Hávamál er et **mangfoldig** dikt, og noen mener det er sammensatt av flere enkeltdikt. I alle fall kan en skille ut flere ganske frittstående deler, minst seks.

heterogeen

Den første delen, ca 80 strofer, er den vi vanligvis **sikter til** når vi nevner Hávamál. Det er en samling leveregler som er omskapt til poesi av en **formsikker** forfatter. Ofte klinger reglene som **ordtak**. Kanskje har forfatteren diktet **på grunnlag av** ordtak, men det kan også være at forfatterens **uttrykksmåte** senere er blitt til vanlige ordtak blant folk.

bedoelen
vormbewust, vormtrefzeker
spreekwoorden
op basis van
manier van uitdrukken

Hovedprinsippet i dette visdomsdiktet er **måtehold**. En skal være måteholden med mat og drikke. Den kloke blir lovprist og den dumme blir gjort til latter. Men **det går også an** være for klok. Den altfor kloke har mange bekymringer. En skal være forsiktig og passe godt på. Ingen kan vite hvor fienden venter. Særlig godt må en **passe tunga**, og ikke snakke om alt mulig. Den som **skravler tankeløst i vei**, får ofte ubehageligheter av det.

matigheid

het is ook mogelijk

letten op wat man zegt
er zonder nadenken op los kletst

Vennskapet blir satt høyt. For den **venneløse** er livet

iemand zonder vrienden

tomt og innholdsløst. Mot uvenner kan en bruke alle midler: snakke vakkert mens en tenker falskt. Gjestfrihet og **gavmildhet** blir satt høyt, de som gir er lykkelige. En skal være beskjeden i sine krav, og fornøyd med den skjebnen en har fått. En liten bolig er bedre enn ingen, hjemme er hver mann sin egen herre. Helse er god å ha, men også **den helseskadde** har sine gleder. **Den halte**¹ kan ri, den håndløse kan **gjete**² og den døde kan gjøre det godt i kamp. Det er bedre å være blind enn brent, den døde er ikke til hjelp for noen.

Men viktigst av alt er **ettermælet**. Både, dyr og venner dør, og selv skal en også dø. Men det er noe som aldri dør, det er den **dommen** som ettertiden feller om den avdøde.

Det er praktiske leveregler og en etikk for hverdagen i et bondesamfunn vi møter i denne første delen av Håvamål. Det er en **førkristen** etikk, stort sett den samme som vi finner i **ættesagaene**, selv om det kanskje ikke er samme tid og samfunn de gjenspeiler. Rikdom og makt, **heder** og ære spiller nok en større rolle i sagaene enn i diktet. I diktet er kravene mer beskjedne, men så forteller vel sagaene også om kvinner og menn som skilte seg ut fra mengden.

Andre delen i Håvamål handler om kjærligheten mellom mann og kvinne, om den makten kjærligheten har, hvordan den gjør selv den klokeste blind. Noen ganger opplever en også å bli sveket. Selv Odin **var ute for dette**¹. Han taler **beskt**² om det falske kvinnehjertet. Det er utrygt å stole på kvinneord, for hjertene deres ble skapt på rullende hjul, og **sinn**et deres er skiftende.

I den tredje delen blir denne ensidige kritikken av kvinnen **rettet opp**, for her forteller Odin om hvordan han selv **svek** Gunnlod, da han trengte hennes hjelp for å få tak i **skaldegaven**.

I fjerde delen blir det gitt gode råd til en som heter Loddfavnir.

Femte og sjette delen er av en helt annen karakter - mer mytisk (dypsindig religiøs). Odin forteller om hvordan han ofret seg selv til seg selv. Han hang såret på **et vindblåst tre** i ni netter. På grensen mellom liv og død

vrijgevigheid

wie een lichamelijk gebrek heeft
¹ de kreupele; ² vee hoeden

de reputatie van een overledene
het oordeel

voorchristelijke
zie onderaan

roem, eer, glorie

¹ overkwam dit; ² bitter, bijtend

humeur, temperament

gecorrigeerd
bedroog
de kunst van het dichten zoals
de skalden die hadden

vant han **kunnskap** om det mystiske og overnaturlige, om **trolldom**¹ og **seid**², og han lærte runenes mysterium å kjenne. I siste delen **regner** han så **opp** alle de **underverk** han kan gjøre, **takket være** den visdom og makt han nå har vunnet. Han kan vekke en død mann til live, stille storm på sjøen, vende kvinnehjertet til seg, **tilintetgjøre** trolldom osv.

Håvamål har et tydelig førkristent **preg** og må være **blitt til**¹ før kristendommen **vant innpass**² i Norge. Samtidig er det **påvirket** av gammel visdomstradisjon som kan spores langt tilbake i tid. Det finnes klare paralleller til gammel israelsk og egyptisk visdomstradisjon, f.eks i Salomos **ordspråk** i Det gamle testamente. En påvirkning herfra er **langt fra** utenkelig. Det er derfor grunn til å anta at noe av tradisjonsstoffet i Håvamål er flere tusen år gammelt.

zie onderaan

kennis

¹ tovenarij; ² hekserij

somt ...op

¹ wonderen; ² dankzij

vernietigen

stempel

¹ ontstaan; ² ingang vond

gezegdes

allesbehalve

Noten:

1. ljodahátt: een strofe bestaat uit 6 regels en is onderverdeeld in 2 delen van 3 regels elk. Regel 1 en 2 zijn telkens met elkaar verbonden d.m.v. stafrijm (eindrijm wordt niet gebruikt in de poëtische Edda); de derde regel heeft zijn eigen stafrijm. De lengte van de regels ligt niet vast maar klemtonen spelen een belangrijke rol.

2. ættesagaene: 13de eeuwse saga's over belangrijke IJslandse families uit de begintijd van de kolonisatie van IJsland (9de en 10de eeuw).

3. et vindblást tre: letterlijk: een boom waar de wind door blaast; in de saga's betekent "vindblást tre" galg



Odin met z'n achtbenig paard Sleipnir afgebeeld op het stadhuis van Oslo.

Tekst

Hieronder volgen enkele fragmenten uit het Hávamál in Noorse "hertaling". De meeste ervan komen uit het eerste deel, enkele ook uit deel 2 en deel 5. De andere delen kunnen niet echt als "visdomsord" beschouwd worden.

Av en eldgammel tul skal du aldri le, ofte er det godt det de gamle sier; ofte kommer vettug tale fra den tørre belgen , som henger blant huder og slenger blant skinn	een heel oude wijze man verstandig slingert
Før inn du går skal du se deg om og skotte du skal til alle dører. Uvisst er å vite hvor uvenn sitter og venter i din vei.	rondkijken
Gjeve vertsfolk! En gjest er kommet, hvor skal han sette seg? På vedlag ved døra venter han nødig , om han har viktig ærend.	gastheer Odin is hier zelf aan het woord; hij verwijst naar zichzelf als een "gast" stapel hout (in een kamer) ongaarne (belangrijke gasten kregen een plaats dichtbij het vuur aangeboden)
Av sin klokskap bør en aldri skryte, far heller varsomt med vettet; når en klok og fåmælt kommer til gards, går det ham sjelden galt	weinig spraakzaam
Ordet til mannen som aldri tier, står ofte på utrygg grunn; rappmælt tunge som tøyle mangler, galer seg ulykke ofte.	gladde tong beteugeling, beheersing over zich heen roepen (letterlijk: kraaien)

<p>Gladlynt hjemme og god mot gjest og vettug skal mannen være ordhag¹ og minnig², vil han ha mye kunnskap, og titt skal han tale om det som godt er; tosk han kan kalles om han taler for lite, det er den dummes merke.</p>	<p>opgewekt</p> <p>¹ welbespraakt; ² met een goed ge- heugen</p> <p>vaak een dwaas</p>
<p>Uvettig man tror de er venner alle som vennemil har; det han finner, når på tinget han kommer, at få hans tale fører</p>	<p>dom</p> <p>vergadering of rechtbank</p>
<p>Ung var jeg fordum, flakket ene omkring da fór jeg vilt på veien; rik jeg meg aktet, da en annen jeg fant, mann er manns glede</p>	<p>ooit zwerfen; alleen</p>
<p>Ungfuru¹ visner² på armodslig torp, ribbet for¹ bark² og bar; slik er mannen som savner vennskap. Hvorfor skal han leve lenge?</p>	<p>¹ jonge den; ² verleppen stuk land ¹ ontdoen van; ² schors</p>
<p>Omvei er det til utro venn om¹ ved bygdeveien² han bor; men til sann venn fører snarveier, om han er langt av lei.</p>	<p>trouweloos ¹ zelfs al; ² de dorpsweg echt korte weg ver weg</p>
<p>Har du en venn og tror vel om ham, søk ham ofte opp; for krattet gror, og gresset står høyt, på øde, utrådt veg.</p>	<p>struikgewas onbetreden</p>

Bu er bedre,
om aldri så smått
hjem gjør til **husbond** enhver;
med to geiter
og **taug-surret tak** –
det er alltid bedre enn bønn

woning

heer des huizes

dak dat niet op spanten maar op
touwen rust (*bedoeld wordt een klein,
armzalig huisje*)

Ingen skal gå
et eneste skritt
fra våpnene sine på **vollen**;
for uvisst er å vite
på veien en farer,
når det blir spørsmål om **spyd**

grasveld

speer

Halt kan ri hest,
uten hånd kan en gjete,
døv¹ **kjemper** og **duger**²;
blind er bedre
enn brent å være;
lite **gagner** et lik

een kreupele

¹ een dove; ² is een geduchte strijder

waard zijn

Fe dør,
frender dør,
en selv dør som de;
jeg vet én
som aldri dør:
dommen om død mann

vee

verwanten

Om uklok mann
vinner **elsk** hos **møy**,
og får seg gods og gull,
da øker hans hovmod
men aldri vettet,
drygt går han fram i dumhet.

oordeel

liefde; vrouw

verwaandheid

onverdroten

Ord fra en møy
skal ingen tro,
og ikke det en kone sier;
Ti på rullende hjul
fikk de hjertet skapt,
lettsinn i brystet lagt.

want

lichtzinnigheid

Troløs kvinne
så jeg tale slik
at det **bet** en mann **til bane**;
den falske tungen
tok ham av dage,
og ikke et ord var sant.

trouweloze

z'n ondergang veroorzaken

veroorzaakte z'n dood

d.w.z. het waren leugens die hem naar de wapens deden grijpen

Vil du ha glade stunder
med en god kvinne,
og vinne hennes vennskap,
fagert skal du love
og **fast holde**,
ingen er uglied for gaver

z'n belofte houden

De Noorse tekst over het Håvamål werd overgenomen met toestemming van de auteur, Magne Vestøl.

Bibliografie

Volledige "hertalingen" naar modern Noors zijn te vinden op de website www.heimskringla.no. De vertaling naar het bokmål (http://www.heimskringla.no/wiki/H%C3%A5vam%C3%A5l_%28Ludvig_Holm-Olsen%29) is van Ludvig Holm-Olsen, de vertaling naar het nynorsk (<http://www.heimskringla.no/wiki/H%C3%A5vam%C3%A5l>) van Ivar Mortensson Egnund.

Een andere nynorskversie (van de hand van Tormod Kinnes) is te vinden op <http://oaks.nvg.org/havamal.html#31f>

Een Engelse vertaling is te vinden op http://www.everything2.com/index.pl?node_id=997408
Keld Gall Jørgensens Hávámál Vikingernes visdomsord bevat een selectie in een Deense vertaling. (ISBN 9979856041).

Voor zover ik weet bestaan er vier Nederlandse vertalingen van het Håvamål.

De oudste is die van Jan de Vries in Edda, Goden- en Heldenliederen uit de Germaanse Oudheid. (eerste uitgave 1938, de zevende druk (1980) werd herzien door Aleid Boon-de Vries en J.A. Huisman, ISBN 9020248782)

Van recentere datum is Edda. De liederen uit de Codex Regius en verwante manuscripten Vertaald uit het Oudijlands, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Marcel Otten (Tweede, geheel herziene druk 1998, ISBN 9063037473) met daarin ook een evaluatie van de Vries' vertaling)

Het eerste deel van Hávamál werd als Spreuken van de vikingen (978-9979-856-16-5) vertaald door Paula Vermeyden en werd gepubliceerd door de uitgeverij Gudrun. Gudrun, staat er op hun website, "was established in 1992, in Reykjavik Iceland. The company specialises in classical Scandinavian literature. Our titles which are published in 14 languages are very popular with Scandinavian companies as gifts to employees and business associates as well as with tourists and general readers. We are located in Great Britain." Ik weet niet of deze uitgave in België of Nederland te vinden is. Mijn exemplaar komt uit een toeristenwinkel in Noorwegen waar je inderdaad ook Hávamálvertalingen in talloze talen en in hetzelfde formaat van die uitgeverij vond.

Paula Vermeyden (1933-2005) was docente Oud- en Nieuw-IJslands. Ze publiceerde ook Van Ægir tot Ymir: personages en thema's uit de Germaanse en Noordse mythologie (Boom, 2000) ISBN 978-90-6168-661-3. Je kan dit boek op Google Books (books.google.be) inkijken. Paula Vermeyden heeft ook een aantal detectiveromans van de bekende IJslandse auteur Arnaldur Indridason in het Nederlands vertaald.

Ten slotte is er ook nog de Hávamáltekst in Elsa-Brita Titcherell, De Maskers van Odin: Oud-Noorse wijsheid (2005, ISBN 9070328631) uitgegeven door het Theosophical University Press Agency. Dit is de vertaling van een Engels werk, dat op zijn beurt gebruik maakte van een Zweedse vertaling van de Edda. Bovendien wordt er in dit boek, bij de interpretatie uitgegaan van een bepaalde filosofisch-religieuze optiek.